

Dobbeltagentene på Den røde plass

Metoderapport til SKUP 2019

Innsender: Per Anders Johansen

Aftenposten, Akersgata 55, Postboks 1, 0051 Oslo

per.anders.johansen@aftenposten.no

Tlf: 97540345

Artiklene:

1) Hun fikk nordmannen dømt som spion. Nå forteller hun hvordan russerne skal ha lurt norsk etterretning i en felle

https://www.aftenposten.no/verden/i/K3kxW6/hun-fikk-nordmannen-doemt-som-spion-naa-forteller-hun-hvordan-russerne-skal-ha-lurt-norsk-etterretning-i-en-felle?spid_rel=2

2) Jakten på dobbeltagentene som lurte norsk etterretning, fører til Natalja og Vasilij på Den røde plass

<https://www.aftenposten.no/verden/i/4qG2aa/jakten-paa-dobbeltagentene-som-lurte-norsk-etterretning-foerer-til-natalja-og-vasilij-paa-den-roede-plass>

3) Her fester mannen e-tjenesten trodde spionerte for Norge. Alt var bare en bløff.

<https://www.aftenposten.no/norge/i/opxJE7/her-fester-mannen-e-tjenesten-trodde-spionerte-for-norge-alt-var-bare-en-bloeff>

Jeg står inne for juridiske og etiske vurderinger og formuleringer i den vedlagte metoderapporten.

Innholdet i og innsendingen av metoderapporten er avklart med

Oslo 10. januar 2020.

Innhold

1. Innledning

2. Slik kom arbeidet i gang.

2.1. Hva var kjent fra før.

2.2. Slik startet arbeidet

2.3. Den første ideen - og funnet av en ukjent video.

2.4. - Alt startet i juni 2014..

2.5. Tre nye puslebiter i Berg-saken- og en helt ny ide.

3. Metodene

3.1. Organisering av arbeidet

3.2. Om russiske sosiale medier som kilde

3.3. De viktigste kildene som ble brukt

3.4. Første steg: Tilbake til start

3.5. Det udødelige regiment

3.6. Jakten på Natalja

3.7. Steg 3: Jakten på vennene.

3.7.1. Vennelistene

3.7.2. Gruppene

3.8. Søk via kilder i Zvjozdotsjka og Severodvinsk

3.9. Oppsummering av funnene

3.10. Kontakt med Vasilij Zemljakov, Natalja Savantsjuk og Frode Bergs advokater

4. Andre erfaringer.

5. Vedlegg

1. INNLEDNING

- *Hvordan i alle dager har dere klart å finne dem*, spurte Frode Berg første gang Aftenposten møtte ham som en fri mann etter nesten to år i russisk fengsel.

Ute av fangenskap hadde Berg kunnet lese Aftenpostens avsløringer om de to dobbeltagentene Vasilij Zemljakov og Natasja Savantsjuk, som sørget for at den russiske sikkerhetstjenesten FSB fikk nordmannen dømt til 14 års fengsel for spionasje mot Russland for norsk etterretningstjeneste.

Hva skjedde da Frode Berg ble arrestert i Moskva 5. desember 2017 og Norge ble rystet av en av de største spionskandalene i historien?

Helt siden Berg ble arrestert, har både norske og russiske journalister prøvd å finne svaret hva som skjedde basert på svært sparsommelig informasjon fra kilder som har gjort alt for å holde vesentlige sider ved saken skjult.

Artiklene Aftenposten presenterte var en historie som hverken russiske eller norske myndigheter ville at skulle bli fortalt. Den var ukjent for alle utenfor den lukkede rettssalen i Russland, og også for mange på innsiden. Heller ikke Frode Berg kjente identiteten til kvinnen han sendte 15.000 euro til i konvolutter på oppdrag norsk etterretningstjeneste. Han hadde aldri møtt henne.

I FSBs Lefortovo-domstol var vitner, advokat, tolk, rettsfunksjonærer og FSBs tjenestemenn underlagt streng taushetsplikt. De som røpet noe som helst, risikerte lange fengselsstraffer. Ikke en gang Frode Berg og hans advokater hadde sett kvinnen han sendte pengene til. Fra regjeringshold i Norge og fra den norske etterretningstjenesten har det ikke vært sagt et pip.

Dette er historien om hvordan Aftenposten sporet opp og avslørte de to russiske dobbeltagentene Vasilij Zemljakov og Natalja Savantsjuk.

2. SLIK KOM ARBEIDET I GANG

2.1. Hva var kjent fra før

Allerede noen uker etter arrestasjonen og siktelsen av Frode Berg i desember 2015, kom det frem at han var mistenkt for spionasje gjennom den russiske statsborgeren "V.A. Zemljakov" om den russiske Nordflåten. I følge siktelsen hadde Berg tatt med konvolutter med penger til Russland og postlagt dem til en kvinne i Moskva som heter Natalja.

I april 2018 innrømmet Frode Berg selv å ha tatt i penger og instruksjoner fra norske etterretningsoffiserer, som ba ham sende pengene i posten til en kvinne i Moskva som het "Natalja".¹

Men hvem var egentlig "Zemljakov" og "Natalja"? Fra desember 2017 og frem til Aftenpostens artikler i november var dette et mysterium.

¹ <https://www.dagbladet.no/nyheter/forsvarerne--frode-berg-var-pa-oppdrag-for-e-tjenesten/69733338>

VGs team gravde dypt og lenge etter “V.A. Zemljakov”, men fant ham ikke.²

NRK har også gjennomført et omfattende gravearbeid, og konkluderte under rettssaken i april 2019 at *“vi vet lite om om den samme Zemljakov. NRK har forsøkt å oppspore ham, uten å lykkes. Etternavnet er ikke uvanlig i Russland, men det kan være et konstruert navn der FSB har spilt et spill norsk etterretning ikke har klart å gjennomskue”*.³

TV 2s Terje Bogen med bistand av Barents Observer gjorde også omfattende undersøkelser uten å finne dem. I boken “En uvanlig spion” skriver Boken at de fant to profiler til en person med navn Vasilij Zemljakov som oppga å ha en søster/kusine ved navn Natalja i Moskva. *“Zemljakov har ikke vært aktiv på de sosiale mediene Klassekamerater og Ikontakt siden tidlig i 2016. Selv om kontoen ikke er i aktiv bruk, er den imidlertid ikke død”*, skrev Bogen, og la til at *“Natalia legger imidlertid fortsatt ut innlegg og bilder og ser ikke ut til ha lidd noen overlast av eventuelt å ha vært den intenderte mottaker av penger fra Frode Berg”*.

Aftenposten kom heller ikke lengre enn TV2 og Barents Observer. Vi fant to profiler på russiske sosiale medier som kunne være Zemljakov i Severodvinsk. Men ingen visste om dette var en av dobbeltagentene, eller om de hele tatt eksisterte.⁴

Den lukkede rettssaken i april 2019, som ble fulgt av alle de største norske og russiske mediene, ga heller ikke mer informasjon. FSB hadde lagt lokk på alt. Frode Bergs russiske advokat Ilja Novikov hadde underskrevet en taushetserklæring.

Mysteriet om Zemljakov og Natalja forble uløst, og ville trolig forblitt det hvis FSB og den norske etterretningstjenesten fikk det som de ville.

Men vi hadde ikke gravd dypt nok.

2.2. Slik startet arbeidet

Ideen til saken som avslørte identiteten og dobbeltagentene “Zemljakov” og “Natalja” som fikk Frode Berg i fengsel, kom etter en ganske vanlig, travel dag på vakt i Aftenpostens nyhetsredaksjon 16. oktober.

Jeg var på vei ut døren da nyhetssjef fikk tips fra en leser om en interessant artikkel fra en litauisk avis, hvor en anonym litauisk myndighetskilde sa at en utleveringsavtale mellom Russland, Litauen og Norge var ferdig.

Mine kolleger og jeg kastet oss rundt, og publiserte den første norske artikkelen. Litt irritert registrerte jeg at NTB valgte å sitere P4, enda de plukket opp nyheten 15 minutter etter oss. Det var med blandede følelser jeg fikk beskjed av min reportasjeleder om å gå inn i Berg-saken igjen. Et annet stort graveprosjekt måtte legges til side.

2.3. Den første ideen - og funnet av en ukjent video

På toget hjem til Sandvika samme kveld leste jeg noen russiske aviser, blant annet Meduza, Republic, Moskovskij Komsomolets, TheBell, Vedomosti og RBC. Dessuten skannet jeg de mest diskuterte sakene i sosiale medier i Russland på Mediametrics.ru.

²

<https://www.vg.no/nyheter/utenriks/i/7lw0PB/fsb-her-ble-den-topphemmelige-informasjonen-til-e-tjenesten-postlagt>

³ <https://www.nrk.no/urix/slik-kan-frode-berg-ha-gatt-i-en-planlagt-felle-1.14508972>

⁴ De to profilene til Vasilij Zemljakov var <https://vk.com/id174729166> på VK og <https://ok.ru/profile/553221662322> på Odnaklassniki.

En av de mest omtalte rettsprosessene i Russland på dette tidspunktet da ryktene begynte å gå om at en mulig utvekslingsavtale for Berg var på vei, handlet om en person jeg hadde skrevet om tre år tidligere: Den korrupsjonsmistenkte politiobersten Dmitrij Zakharsjenko, som ble tatt på fersken med stuen full av kasser og bager med sedler i rubler, dollar- og euro for 1,1 milliarder kroner.

(<https://www.aftenposten.no/verden/i/zz8gb/polititopp-i-moskva-fengslet-hadde-familiens-stue-full-av-pengesedler>)

I flere artikler om rettssaken mot obersten dukket det opp et kjent ansikt, Milana Digajeva. Hun var statsadvokaten som førte saken mot Frode Berg. Hennes karriere hadde gjort et stort hopp etter april 2019 da Berg ble dømt. Hun fikk æren av å føre den største korrupsjonssaken i Russland. I en av de mange absurde og sexistiske kåringene man kan finne i dagens Russland, var forøvrig Digajeva kåret til Russlands vakreste statsadvokat. Jeg må innrømme at jeg var litt nysgjerrig på henne.

Den første, enkle skrittet som førte til at jakten på dobbeltagentene ble gjenopptatt, var å lage en Frode Berg-vri på statsadvokaten som nordmannen dømt, og hvordan det hadde gått med henne.

Jeg gjorde først noen enkle søk på den russiske søkemotoren Yandex for å finne mer stoff om Digajeva, og hva som hadde skjedd med henne etter Berg-rettssaken. I tillegg lette jeg etter bilder som eventuelt kunne brukes.

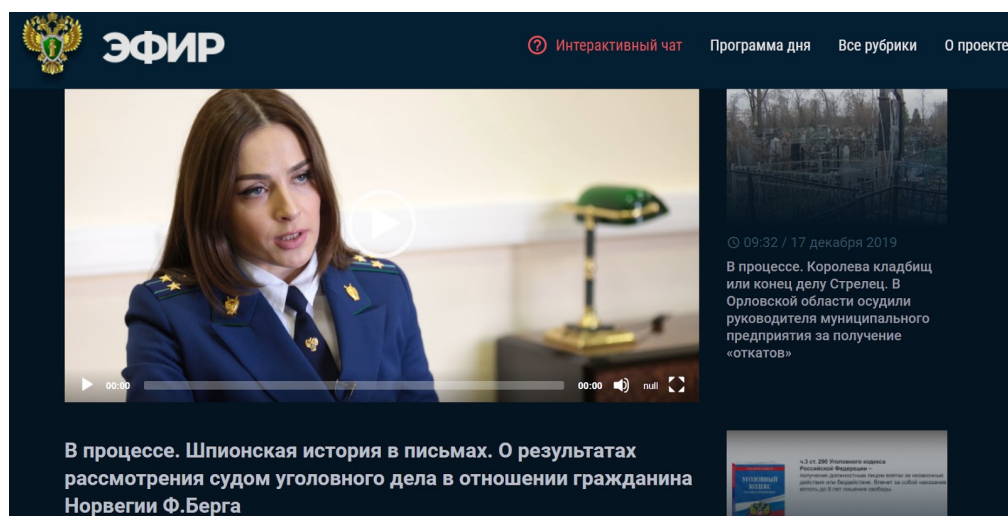
Det viste seg å være litt vanskeligere sagt enn gjort. De eneste tilgjengelige bildene av Digajeva, måtte kjøpes fra Tass eller RiaNovosti. Derfor gikk jeg over til å søke bredere, blant annet etter nettsteder til russiske innenriksmyndigheter. Jeg lette også etter videoer som det var mulig å ta en skjermdump av.

Etter 7-8 søk på russisk, både på Yandex.ru og Google, med ulike søkeformat, med og uten hermetegn og tronkering, fant jeg et bilde av Digajeva jeg ikke hadde sett før på nettsiden til den russiske riksadvokaten (<https://efir.genproc.gov.ru/>).

2.4. En ukjent video

Bildet av Digajeva var lenket til en seks måneder gammel og publisert 16. april 2019 på nettsidene til den interne TV-kanalen Russlands riksadvokatembete.⁵

⁵ Lenke til videoen med statsadvokat Digajeva. <https://efir.genproc.gov.ru/rubrics/7/video/587>

Skjermdump fra TV-kanalen til den russiske riksadvokaten med intervjuet med statsadvokat Digajeva om Frode Berg-saken.

Intervjuet var en del av videoserien "I prosess" fra Riksadvokaten, hvor statsadvokater fortalte om saker de hadde førte. I videoen med tittelen "*Spionhistorien i brev. Om resultatene av rettens behandling av straffesaken mot den norske statsborgeren F.Berga*" snakket Digajeva med en uniformskledd kommunikasjonsoffiser hos riksadvokaten. Min første tanke var at dette måtte være gammelt nytt. Digajeva var blitt intervjuet en rekke ganger under rettssaken, både av russiske og norske medier som NRK og TV2.⁶

Vi var mange redaksjoner som saumfarte russiske medier på jakt etter stoff om Frode Berg. For min egen brukte jeg for eksempel ulike varslingstjenester på både Yandex og Google, som sendte varsel hver gang "Frode Berg" ble nevnt i russiske nyhetsmedier.

Hvorfor hadde ingen av oss oppdaget videoen tidligere?

En forklaring kan være at den interne TV-kanalen til den russiske statsadvokaten var så sær, ukjent og med så et lavt antall brukere, at den ikke ble indeksert. Selv hadde jeg aldri før hørt om TV-kanalen. En annen årsak kan være at videoen druknet fullstendig i hundrevis av saker som ble publisert i mediene om Frode Berg. Dessuten ble ikke videoen publisert på en et russisk nyhetsnettsted som Google og Yandex følger, men på en nettside styrt av den russiske riksadvokaten.

En siste forklaring kan være at den russiske riksadvokatens kommunikasjonsarbeidere begikk en grammatisk skrivefeil i tittelen som brukes til å indeksere sakene for søkemotorene. De skrev "Ф.Берга", dvs "F.Berga" i genetiv-form og uten mellomrom mellom "F" og "Berga". Dermed fanget ikke mine "Frode Berg"-søk opp videoen.

Grunnen til at jeg bruker litt plass på dette, er at det illustrerer at vi ikke må stole for mye på "varseltjenestene" og søkene vi gjør basert på indekseringen til søkemotortjenestene når vi leter i sosiale medier.

-Alt startet i juni 2014, sa Digajeva. Så kom hun med flere nye påstander og detaljer som ikke hadde vært kjent før.

⁶ https://www.nrk.no/urix/aktor-til-nrk_-frode-berg-var-kun-en-kurer-1.14502484

2.5. Tre nye puslebiter i Berg-saken - og en helt ny ide

Videoen inneholdt særlig tre påstander som vakte min nysgjerrighet:

1. Ifølge Digajeva hadde den russiske sikkerhetstjenesten FSB i byen Arkhangelsk allerede i juni 2014 lagt en plan som skulle lure Frode Berg og norsk etterretning i fella.
2. Hun gjentok flere tidligere kjente påstander om at en ansatt ved navn "V.A. Zemljakov" hadde bistått FSB. Men i tillegg sa statsadvokaten at "Zemljakov" var ansatt ved skipsverftet Zvezdotsjka i Severodvinsk.
3. Digajeva opplyste dessuten at Zemljakov hadde bedt om at norsk etterretning sendte penger til en kusine i Moskva, det vil si at "Natalja" og Zemljakov var i familie. Og begge hadde samarbeidet med FSB helt fra starten, ifølge statsadvokaten.

Var det mulig å bruke disse puslebitene til å gjøre et nytt forsøk på å spore opp dobbeltagentene ved hjelp av russiske datakilder? Var "Zemljakov" og hans kusine "Natalja" i det hele tatt reelle personer?

3. METODE

Dersom dette var personer som eksisterte, burde det være mulig å finne spor etter dem. Problemet var at mange puslebiter manglet. Jeg hadde hverken fornavn eller etternavn på "Zemljakov", og "Zemljakov" er et svært vanlig navn i Russland.

Dessuten manglet etternavnet til "Natalja". Dette er et av de vanligste kvinnenavnene i Russland. I tillegg kunne det hele bare være oppspinn. Det ville i så fall ikke være første gang at FSB og forgjengeren KGB fabrikkerte en sak.

3.1. Organisering av arbeidet

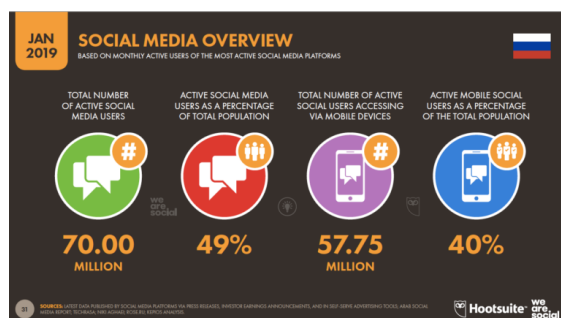
Arbeidet med saken pågikk i hovedtrekk fra 17. oktober og frem til 5. november på fulltid, og deretter på deltid frem 22. november.

Fra 28. oktober ble Aftenpostens korrespondent i Moskva Helene Skjeggstad med på arbeidet når vi skulle prøve å få direkte kontakt med russiske myndigheter, Zemljakov og Natasja.

1. november ble i tillegg Jørgen Arnor G. Lom med for arbeide med hvordan vi kunne presentere saken digitalt.

3.2. Om russiske sosiale medier som kilde

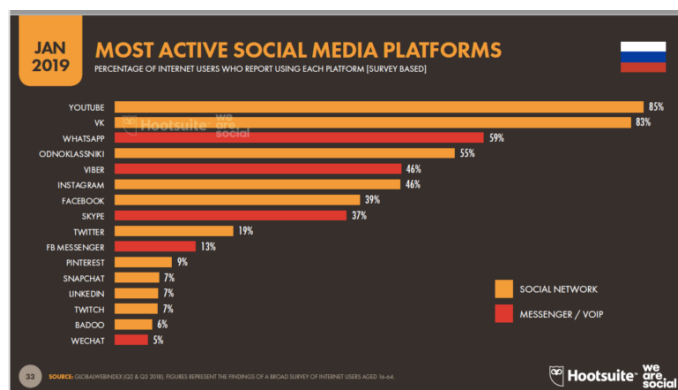
Den teknologiske utviklingen innen internett og sosiale medier i Russland har utviklet seg veldig raskt de siste årene. Mine russiske bekjente i Moskva brukte sosiale medier like minst mye som meg.

Betydningen av sosiale mediene har økte i takt med at russiske myndigheter har tatt full kontroll over de største mediene. Dette førte til at uavhengige stemmer i økende grad tok i bruk sosiale medier til å kommentere sosiale forhold, ta opp samfunnsproblemer og dele informasjon.

Russiske sosiale medier ble derfor raskt en av mine viktigste kilder i den løpende nyhetsjournalistikken.

Russere er ikke like aktive på sosiale medier som oss, men veksten går mye raskere.

70 millioner russere var aktive

brukere av sosiale medier i 2019.⁷

For en russer er det like viktig å være på V Kontakte (VK) og Odnoklassniki (OK), som det er å være Facebook (FB), Snapchat eller Instagram for oss.

Russernes - og russiske myndigheters - aktivitet på sosiale medier som skiller seg dessuten på flere måter seg fra det vi er vant med i Norge:

- De russiske sosiale mediene

domineres av flere egne tjenester utviklet i Russland. Facebook kommer helt nede på 7. plass over de mest brukte plattformene.

- Selv om russere er flinke til å bruke krypterte tjenester som “WhatsApp” og “Telegram”, bruker russere geolokasjonstjenester i langt større grad enn i Norge, for eksempel ved at bilder er geotagget. Gravearbeidet til journalistene i Bellingcat har viste hva det kan brukes til.
- På V Kontakte og OK er det mulig å se når profilen har vært aktiv.
- Andelen russere som har en åpen profil er så langt langt høyere enn i Norge, slik at det er mulig å se hva de poster og publiserer, er langt høyere enn i Norge.

Av alle de 252 vennene til Zemljakov-profilen som ble undersøkt i dette graveprosjektet, var det bare 35 som hadde gjort noe for å lukke profilen for å hindre at alt de publiserte på V Kontakte eller Odnoklassniki var offentlig.

For 214 av vennene, kollegene og familiemedlemmene var det full tilgang til alle bilder, vennelister, poster og “likes”.

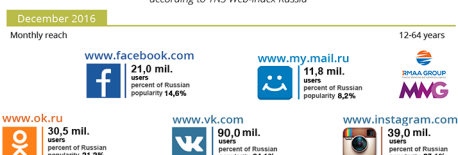
Dette kan delvis henge sammen med at SoMe-bruken har eksplodert de siste årene, og at mange av brukerne er relativt nye. Kanskje er det også en del av den kollektivistiske tenkningen i Russland, som preges av tankegangen at “den som holder noe tilbake, har noe å skjule”.

Rent gjennomgående er yngre russere mye mer opptatt av å lukke sine sider og beskytte sitt privatliv. De yngste vennene til Natalja og Vasilij hadde i mye større grad lukkede profiler.

3.3. De viktigste kildene som ble brukt

ANALYSIS OF ADVERTISING TRENDS AND AUDIENCE OF RUSSIAN SOCIAL NETWORKS

according to TNS Web-Index Russia

Det meste av researchen i “Dobbelagentene på Den røde plass” har foregått i russiske sosiale medier, og spesielt V Kontakte og Odnoklassniki. Dette er de største plattformene i Russland i dag. Årsaken er at det var her Zemljakov viste seg å være mest aktiv.

⁷ <https://russiansearchmarketing.com/10-key-statistics-social-media-usage-russia-2019/>

I desember 2016 brukte 64,1 prosent av den russiske befolkningen VK hver måned.⁸ I dag er tallet 83 prosent.

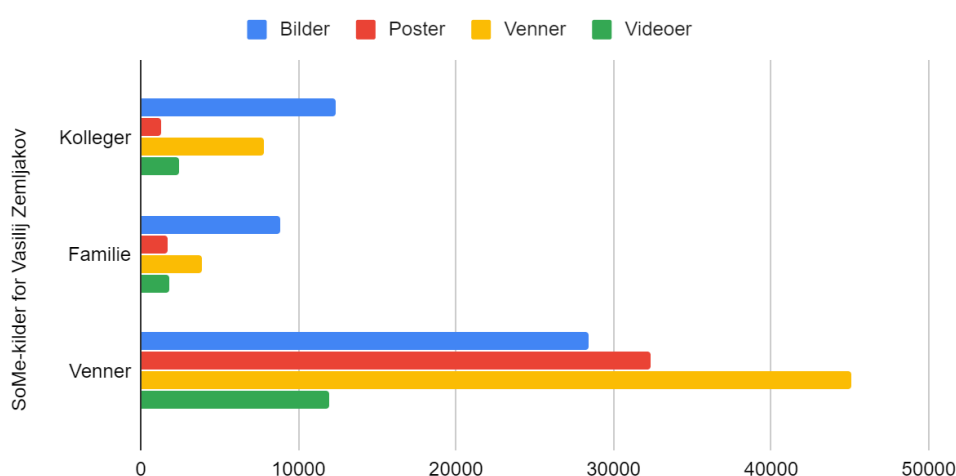
Måltrettede søk på plattformene skjedde delvis på plattformenes egne søkesider, men også ved hjelp av søkemotorer som russiske Yandex og Google.

For å kunne hente ut mest mulig informasjon på russiske sosiale medier, må du være innlogget. For å beskytte identiteten mest mulig, brukte jeg derfor en egen, falsk identitet under researchen på V Kontakte. Arbeidet

Dessuten ble det brukt VPN, slik at det skulle bli litt vanskeligere for utenforstående å se hvor researchen ble gjort fra.

Den store utfordringen var at søkeaktivitet kunne bli registrert av profilenes eiere. I tillegg har russiske sikkerhetstjenester som FSB og GRU, svært vide fullmakter og kan raskt oppdage om noen driver undersøkelser. FSB har full tilgang til alle data fra VK og OK.ru. Ut fra dette var den en viss risiko fra starten av at profiler kunne bli stengt ganske snart så fort researchen begynte. For å sikre at materiale, poster og bilder ikke ble slettet, var det derfor viktig å laste ned mest mulig først, og undersøke mer grundig etterpå. De første dagene gikk mye tid med til bare å laste ned poster, bilder og profiler som kunne være interessante.

Kartleggingen av Zemljakovs krets av venner, kolleger og familie

I løpet av de neste dagene var planen å undersøke profilene til Zemljakov; Natalja og deres 602 venner, familiemedlemmer og kolleger på V Kontakte og Odnaklassniki gjennomgått.

Dette utgjorde et omfattende materiale:

- 49 500 bilder.
- 35 000 poster.
- 16 000 videoer.

De delte videoene var med svært få unntak utelukkende filmklipp, musikk etc, og ble derfor lagt vekk. Tanken var å sjekke bildene manuelt - for å finne spor etter Zemljakov.

I tillegg ble alle bilder i de åpne V Kontakte-gruppene med tilknytning til ansatte ved atomubåtverftet Zvezdostjka. Gruppene hadde 13 948 medlemmer som hadde delte 7 800 bilder. Hensikten var å finne bildebevis på at Zemljakov faktisk jobbet ved verftet.

⁸ <http://mandmglobal.com/digital-marketing-trends-in-russia-social-networks/>

Dessuten ble hjemmesidene til verftet, lokale myndigheter⁹, verftets YouTube-kanal¹⁰ og den lokale fagforeningen¹¹ undersøkt mtp bilder og videoer.

3.4. Første steg: Tilbake til start. Undersøke “Zemljakovs” og “Nataljas” profiler

Det første, enkle og selvfølgelige steget var å gå tilbake til profilene hvor både jeg og andre journalister hadde møtt veggen det siste halvannet året, nemlig profilene en person med identiteten “V.A. Zemljakov” med bosted i Severodvinsk.

Selv om det er flere hundre menn med fornavn på V. og etternavn Zemljakov og for eksempel 34 personer som heter Vasilij Zemljakov, så var det åpenbart at jakten måtte der. Det var kun to personer på Vkontakte og Odnoklassniki het Zemljakov, har fornavn som starter med initialene V. og er fra Severodvinsk.¹²

3.3.1. Zemljakov på Vkontakte og Ok.ru

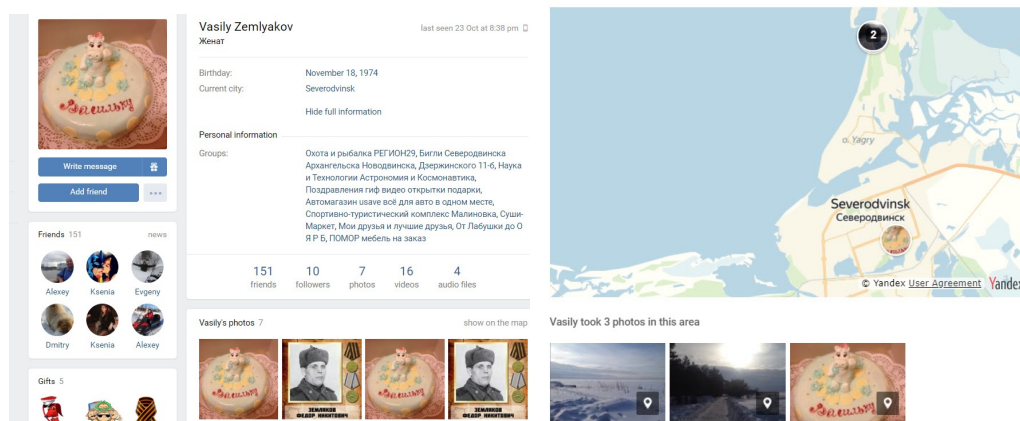
Førsteintrykket var at Vkontakte-profilen¹³ tilhørte noen som delte lite av sitt liv offentlig i sosiale medier. Tilhørte profilen i det hele tatt et menneske som eksisterte?

Det som talte imot, var at aktiviteten var så lav og innholdet så knapt.

Første post på Vkontakte-siden var 16. april 2014, knapt to måneder før FSBs operasjon startet ifølge Digajeva. På fem år var det publisert syv bilder og delt 16 videoer.

Kommentarene var stort sett gratulasjoner i forbindelse med “Seiersdagen”, bursdag, nyttår, Russlands dag og andre høytider.

På den andre siden var første VK-post fra en person det som skulle være hans kone - hun hadde i hvert fall et profilbilde hvor hun sto med brudekjole og ble fridd til av ham. Hans siste bildeoppdatering på Vkontakte var 19. august 2019, hvor han la ut bilde av sin bursdagskake. Han hadde vært inne på Vkontakte dagen før, sto det på profile

VK-profilen til Vasily Zemlyakov, oversatt med Google Translate for å vise hva slags info som straks kom frem, for eksempel hvor tre av bildene var fra.

Profilbilde på VK var en bursdagskake dekorert med navnet “Vasilko”, en variant av Vasilij. Det var ingen bilder av vedkommende selv.

⁹Lokaladministrasjonen i Severodvinsk <http://www.severodvinsk.info/>,

¹⁰Verftets YouTube-kanal: <https://www.youtube.com/channel/UCk--O-UZ7dgNT8FmaKK5K7w>

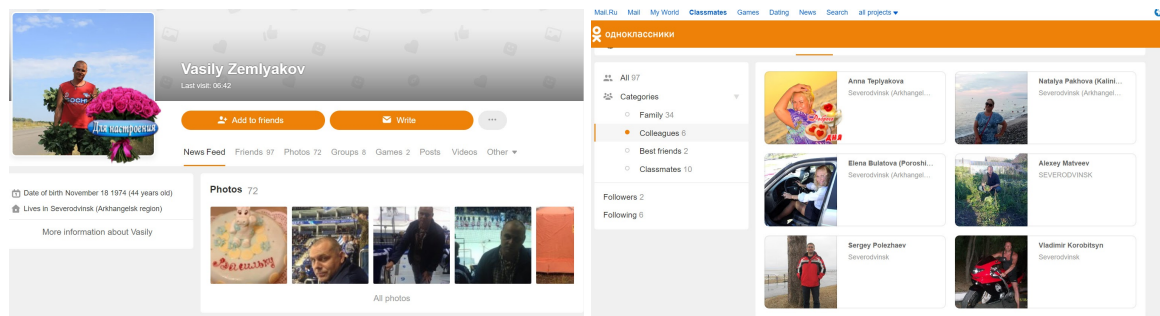
¹¹Fagforeningen: <http://star-union.ru/promyshlennosti-nuzhno-pomogat/>

¹²Se pkr. 2.1. for forklaring på hvorfor det var enkelt å starte researchen på disse profilene.

¹³<https://vk.com/id174729166>

OK.ru-profilen derimot inneholdt flere bilder av det som skulle være Vasilij. Første OK.ru-profil var allerede i mai 2013. Det talte for at dette ikke var en profil som var opprettet for å lure for eksempel norsk etterretningstjeneste.

Til sammen var det 64 innlegg, 16 videoer og 88 bilder på de to profilene. Det ble raskt klart at dette trolig måtte være den samme personen. Det samme kakebildet også var publisert den andre profilen på Ok.ru.

Post, innlegg og kommentarer fra Zemljakov på VK og OK utgjorde til sammen en PDF-fil på 71 sider da alt var kopiert og lastet ned.

3.5. Det udødelige regimentet

Et av de syv publiserte bildene på Zemljakovs VK-profil viste et bilde av en gammel soldat.

Dette er noe mange russere gjør som en del av det nyoppfunnede arrangementet "Det udødelige regiment" fra 2012, som siden den gang er blitt en viktig del av markeringen av "Seiersdagen" 9. mai til minne om Sovjetunionens seier over nazi-Tyskland.

Den populære, statsstøttede markeringen består i at deltagerne - i Moskva over en millioner mennesker - går rundt med et bilde av en slektning som kjempet i krigen, samt navn, hvor de kjempet og hva slags medaljer de fikk.¹⁴ I teksten under bildet sto det "Zemljakov, Fedor Nikitovitsj", Zemljakov. Med mindre dette var en fiktiv profil, måtte dette være en eldre slektning.

Hans første post på V Kontakte var fra april 2014, bare to måneder før han ifølge statsadvokat Digajeva skulle ha blitt

kontaktet av utenlandske etterretning og forsøkt vervet til å levere statshemmeligheter om det russiske verftet han jobbet. Deretter var det ingen aktivitet før en VK-venn ønsket ham en god dag ti måneder senere. Det hjalp også lite at å få vite at Zemljakov lyttet til gruppene Evanescence og Ed Sheerans "The A Team" and "Give Me Love".

Ved å lese alle kommentarene og meldingene, var det mulig å se hvordan vennene hans titulerte ham. De kalt ham for "Vasilij Aleksejvitsj" i samtale og hilsnene. Zemljakov selv

brukte ikke mellomnavnet i noen av profilene. Det betød at denne Zemljakov-profilen hadde samme initialer som det som fremgikk av tiltalen og rettssaken, nemlig "V.A".

Det var ingen informasjon i postene eller bildene som knyttet Zemljakov-profilen til atomubåtverftet Zvjozdotsjka, eller sa noe som helst om yrke eller tjenestested.

Men han hadde 151 VK-venner og 98 OK-venner. Flere av dem var langt mer aktive. Fire av dem het Natalja - og en av dem var et familiemedlem og bodde i Moskva, slik statsadvokaten hadde hevdet.

Hun het Natalja Savantsjuk Shijanov og oppga å være 97 år gammel ung blondine.

3.6. Jakten på Natalja

Profilen til Natalja Savantsjuk på OK.ru var et naturlig sted å starte siden hun var den eneste av Zemljakovs 35 familiemedlemmer på VK og OK med dette fornavnet.¹⁵ Målsetningen var å finne undersøke om hun faktisk var Zemljakovs kusine. I så fall kunne hun være den mystiske Natalja som både norske og russiske medier hadde lett etter helt siden Berg ble arrestert, og som norsk etterretningstjeneste hadde sendt om lag 150.000 kroner til med en pensjonert grenseinspektør som postbud.

I motsetning til Zemljakov-profilen var dette en adskillig større jobb.

På OK hadde hun for eksempel lagt ut 1479 bilder og et stort antall kommentarer, hilsninger og "likes".

Materialet fra hennes profiler på OK, VK og Facebook¹⁶ materialet ble først lastet ned til i pdf-filer på 784 sider. Hun hadde vært aktiv på OK siden 2007, og delte mye fra et aktivt liv. Hun var akkreditert til fotballcuper, dro på konserter med Madonna, Depeche Mode, løp tre halv-maratonløp på en måned i juni 2017 og reiste på flere utenlandsferier til Paris, Nice og Wien.

Det rimte dårlig med det Frode Bergs advokat hadde sagt til flere medier om at Berg hadde fått beskjed om pengene var til en kvinne som trengt økonomisk hjelp.

Hennes VK-profil dukket ikke opp før et godt stykke lenger ut i researchen. Årsaken var at hun opererte med et fiktivt navn - "Mariusa Klimova" - på V Kontakte.¹⁷ Derfor oppdaget jeg henne ikke før neste steg i gravingen, nemlig kartleggingen av alle Zemljakovs venner (se neste kapittel).

Et stykke ned i bunken av 1479 bilder publisert på OK-siden til Natalja, dukket det opp et bilde fra Den røde plass 9. mai 2017.¹⁸

¹⁵ <https://ok.ru/profile/819285145>

¹⁶ <https://www.facebook.com/profile.php?id=100024016081841>

¹⁷ <https://vk.com/id291668044>

¹⁸ <https://ok.ru/profile/819285145/statuses/66889247203481>

I hånden holdt Natalja en plakat som jeg kjente igjen fra hjemmesiden til Vasilij - bildet av den samme gamle krigeren Fjodor som også Zemljakov hadde på sin hjemmeside.

Hvorfor var dette en viktig detalj?

Det betød at vi hadde et bildebevis for at Natalja og Vasilij var i nær slekt og at begge regnet Fjodor som sin bestefar. Bildet viste at Natalja var en Zemljakov, og at hun med stor sannsynlighet var Vasilij's kusine. Bildene viste også hvordan Vasilij og Natalja ferierte sammen med sine familier ved Rostov-on-Don, hvor Zemljakov'ene kom fra.

Profilen viste også at hun arbeidet som "sjefsspesialist" i en fagforening for utdanningspersonell i Moskva.¹⁹ Enda lengre ned i bunken dukket et enda mer interessant bilde opp.

På 9. mai-feiringen i 2016 er Natalja tilbake på Den røde plass. Denne gangen er hun ikke alene. Ved siden av henne på ærestribunen sitter en mann jeg kjente godt igjen etter å ha brukt to dager på å studere hans profil - Vasilij Zemljakov.

Å sitte på ærestribunen på Den røde plass på 9. mai er ikke for hvem som helst. Som korrespondent klarte jeg aldri å komme til i nærheten av ærestribunen under Seiersdagen, selv om jeg forsøkte. I stedet måtte jeg nøye meg med å stå på andre siden plassen ned mot Moskvaelven og se folketoget passere. Jeg tenkte at Natalja og Vasilij måtte ha gode kontakter for å kunne få

plass på ærestribunen.

Men utover at kunne slå fast de var fetter og kusine, så var status at vi var langt fra å ha en sak.

Etter å ha gjennomgått alle poster, innlegg, bilder og kommentarer deres profiler på sosiale medier, fantes ingen som helst dokumentasjon for at Vasilij jobbet ved atomubåtverftet Zvjozdotsjka. Det var heller ikke mulig å finne noen koblinger mellom Zemljakov og verftet på Yandex eller Google.

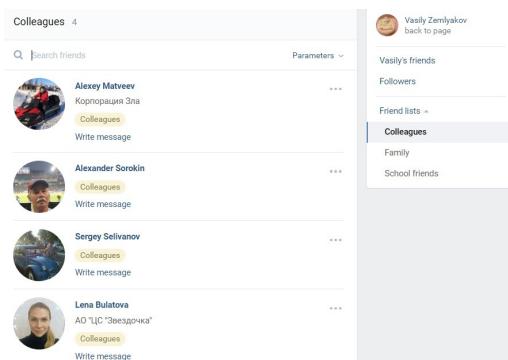
Dermed var det heller ikke mulig å fastslå om han mannen som førte Frode Berg rett i fellen til FSB og at Natalja var kvinnen som norsk etterretningstjeneste sendte penger til i perioden 2015 til desember 2017 - eller om det hele var oppspinn. Men bildene tydet på at dette var virkelig mennesker, med en historie som begynte lenge før 2014.

¹⁹ https://www.facebook.com/pg/mgoprof.ru/posts/?ref=page_internal

3.7. Steg 2: Jakten på vennene

3.7.1. Vennelistene

Natalja og Vasilij hadde til sammen 602 venner som hadde delt til sammen 49.500 bilder, postet 35.000 meldinger og delt 16.000 videoer.

Bilde er skjermdump fra VKontakte (med engelsk oversettelse) som viser de fire vennene til Zemljakov på VK som oppga å være kolleger.

For å gjøre letejobben mer overkommelig, valgte jeg å konsentrere meg om alle Vasilij's venner, samt familiemedlemmer og venner som de hadde felles.

10 av hans totalt 252 venner på OK og VK, hadde oppgitt å være hans kollega.

Av disse var det en som jobbet ved en institusjon som het ZLA, mens de resterende åtte ikke hadde oppgitt hvor de jobbet. Kun en av "kollegaene" - Lena (nederst i skjermdumpen), oppga å arbeide ved Zvjozdotsjka.

Neste steg var å gå gjennom hele vennelisten hans på Vkontakte og OK for å se de hadde oppgitt andre opplysninger om hvor de jobbet. Dette kunne enten fremgå i teksten på deres profil, eller ved at de hadde bilder fra verftet.

SoMe-kilder for Vasilij Zemljakov	Bilder	Poster	Venners venner	Videoer
Kolleger	12336	1331	7767	2471
Familie	8867	1739	3832	1817
Venner	28392	32354	45093	11920

Denne avgrensningen gjorde det mulig å velge bort en stor del av materialet jeg opprinnelig hadde tenkt å se på.

I håp om å slippe denne delen av jobben, prøvd jeg raskt ut et program for ansiktsgjenkjenning på Yandex.ru, hvor jeg la inn noen av bildene av Zemljakov og håpet på treff. Det ga ikke resultater.

Dermed begynte den manuelle letejobben.

Materialet var så omfattende, at det var utelukket å laste ned absolutt alle bildene. I stedet valgte jeg å bare laste ned de bildene jeg fant av Zemljakov, samt bilder fra nærmiljøet og verftet.

I tillegg leste jeg profiltteksten til alle for å se om noen av dem jobbet ved verftet.

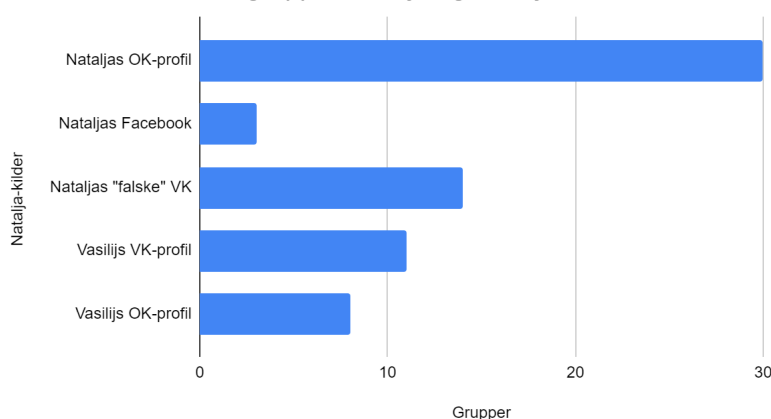
Resultatet var at det var mulig å dokumentere at 21 av de 252 vennene til Zemljakov på VK og OK, oppga å jobbe ved Zvjozdotsjka. Likevel var det bare en av dem som opplyste å være kollega. Dessuten resulterte søket i funn av fire bilder nye av Zemljakov, samt en del miljøbilder fra Severodvinsk. Alle disse bildene var tatt av en VK-venn som var fotograf. Men ingen av bildene knyttet Zemljakov til verftet. Dessuten dukket profilen til Zemljakovs kone opp da jeg fant et profilbilde som viste en knelende Zemljakov som fridde til en kvinne. I

tillegg resulterte dette arbeidet i at jeg snublet over VK-profilen “Marusia Klimova” med slagordet “alt er bra - supergood:))”.²⁰ Bildene viste at profilen måtte tilhøre Natalja. Den ga ytterligere innsikt i hva slags liv Natalja levde, men det førte ikke nærmere målet - nemlig å kunne dokumentere at Zemljakov arbeidet ved atomubåtverftet.

3.7.2. Gruppene

Etter at bildematerialet var undersøkt, var neste skritt å undersøke nærmere hva slags

Oversikt over antall grupper Natalja og Vasilij var med i

grupper Natalja og Vasilij var med i. Håpet var å finne en tilknytning til verftet.

Grunnen til at jeg ventet med dette til etter at bildene var undersøkt, var at forventningene til treff var relativt små. Et par kontrolløk hadde vist at gruppene stort sett var reklame, matbutikker og underholdningsnettsteder. Gjennomgangen av Nataljas 47 grupper bekreftet denne mistanken og ga ingen nye

spor.

Men søket i de 19 gruppene Vasilij var medlem av, skulle derimot gi et overraskende resultat.

En av gruppene hadde det merkelige navnet “*Fra froskeunger til OJRB*”. Gruppen var lukket, men det var mulig å se hvem de 75 medlemmene var. 20 av medlemmene var venner av Vasilij, Den eneste som sto om gruppen på Vkontakte, var følgende: “*Vi er snart 55 år gamle. Det er tid for å huske, samme sammen og drømme....*”²¹

To av de tre moderatorene for gruppen var venner av Vasilij, mens den tredje var venn av Vasilij's kone.

Men hva drev egentlig froskeungene i OJRB med? Etter flere søk på russisk med “OJRB”, kom et treff opp i form av en dom fra 2017.²² Dommen omhandlet oppsigelsen av en ansatt ved OJRB, som mistet jobben fordi han kom for sent på vakt etter en sikkerhetskontroll ved inngangen til verftet som varte i to timer og 15 minutter.

OJRB sto for “Avdeling for atom- og strålesikkerhet” ved Zvjozdotsjka-verftet. Gruppen var med andre ord opprettet for at kollegene skulle feire at avdelingen var 55 år i 2017.

Froskeunge-gruppen var dessuten lenket til Vkontakte-gruppen til fagforeningen Stjernen, som var den største fagforeningen ved verftet med 8000 av 11.000 som medlemmer.

Dette var den første kilden som gjorde det mulig å koble Zemljakov direkte til verftet. Det virket usannsynlig at han skulle delta i jubileumsfeiringen av arbeidsplass hvor han ikke var - eller hadde vært- ansatt.

²⁰ <https://vk.com/id291668044>

²¹ <https://vk.com/club26475073>

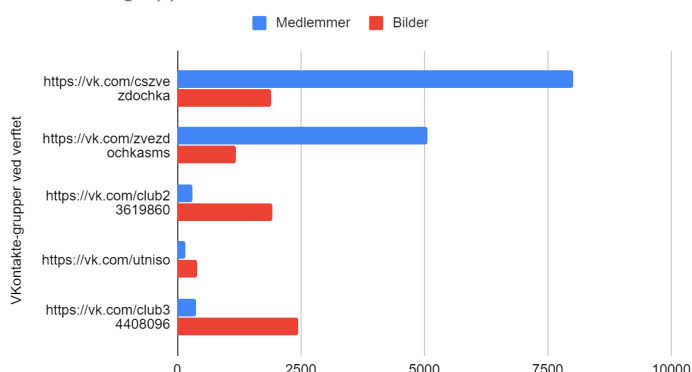
²² <https://sudact.ru/regular/doc/pPgj2rQx7koq/>

<https://www.solidarnost.org/articles/zvezdnaya-pervichka.html>

3.8. Søk via kilder i Zvjozdotsjka og Severodvinsk

Neste steg var å prøve å lete etter Zemljakov motsatt vei, ved å saumfare alle tilgjengelige kilder om verftet og den lukkede byen Severodvinsk. Tanken var at dersom Zemljakov levde og arbeidet ved verftet, burde han og hans venne-kolleger kunne dukke opp, enten i lokalaviser, grupper på sosiale medier eller ulike nettsteder.

Vkontakte-grupper for ansatte ved atomubåtverftet

På Vkontakte-gruppene med tilknytning til verftet lå 7869 bilder som var åpent tilgjengelig. Siden Zemljakov selv ikke var medlem i noen av disse gruppene, bort sett fra den lukkede “froskeunge-gruppen”, ble søket avgrenset til fagforeningens sider med ca 1900 bilder. Bilder fra fester, 1. mai-tog, nyttårsfeiringer, sportsarrangementer, utflukter og andre begivenheter ved verftet og

i byen, men det var ingen sikre spor etter Zemljakov. En bildeserie fra en dugnad - en subotnik-i gården hvor han hadde postet sine burdsdagsbilder, viste en mann som muligens kunne være ham, men han var så langt unna at det virket altfor usikkert.

Flere av postene til Vkontakte-gruppene til Zvjozdotsjka var lenket til en egen YouTube-kanal som ble drevet av presseavdelingen ved verftet.²³ Kanalen hadde publisert 55 videoer over flere år til sine til sammen 6300 følgere. Videoene varierte i lengde fra et par minutter til en halvtime.

Jeg begynte å se gjennom videoene ved å ta de ferskeste først. Den 13. videoen som kom opp, hadde tittelen “Sikkerhetsområde”.²⁴ Videoen var laget av presseavdelingen ved verftet for feire 55-årsjubileet til OJRB, den samme markeringen som Zemljakovs “froskeunge”-gruppe også feiret.

Videoen intervjuer flere personer som jeg kjente igjen ved ansiktene fra vennlisten til Zemljakov. På Vkontakte og OK hadde de oppgitt at det var kolleger av Zemljakov, uten at de oppga hvor de jobbet. Det ville trolig vært i strid med sikkerhetsreglene ved arbeidsplassen.

I videoen medvirket fire av personene hadde eller hatt sentral posisjoner ved Avdeling for atom- og strålesikkerhet”. Videoen gjorde det også mulig å dokumentere at personene som hevdet å være Zemljakovs kolleger, faktisk jobbet ved det topphemmelige atomubåtverftet.

²³ Lenke til YouTube-kanalen til Zvjozdotsjka: <https://www.youtube.com/user/zvezdochka29/videos>

²⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=7OUXlptfJ5M#action=share>

Skjermdumpen viser to av de fire vennene til Zemljakov fra Vkontakte og OK som dukket opp i videoen på YouTube-kanalen til Zvjozdotsjka. På sine profiler opplyste de at de var Zemljakovs kolleger, men de ga ingen info om hvor de jobbet.

3.9. Oppsummering av funnene

Ved hjelp av russiske sosiale medier, rettsdokumenter, telefonkataloger, bilder og andre datakilder hadde Aftenposten nå klart å spore opp dobbeltagentene som den russiske sikkerhetstjenesten (FSB) kan ha brukt for å lokke Frode Berg i fellen.

Ved hjelp av åpne russiske kilder var det mulig å utpeke Vasilij Zemljakov og Natalja Savantsjuk som dobbeltagentene som har spilt en nøkkelrolle da Frode Berg og norsk etterretningstjeneste gikk i fellen til FSB.

Selv om FSB hadde lagt lokk på saken og stengt dørene, viste gravingen at FSB ikke klarte å kontrollere alt som fantes av informasjon i på det russiske internettet Runet og i sosiale medier.

Saken kan også gi en forklaring på hvorfor det var så viktig for norsk etterretningstjeneste å rekruttere en agent som Zemljakov. Han var sentralt plassert i en av de mest lukkede og topphemmelige stedene i Russland med full oversikt over vedlikehold og modernisering av de russiske atomubåtene i Nordflåten. Hadde han vært en reell agent - og ikke en dobbeltagent - kunne Zemljakov ha sikret Norge og NATO-allierte svært viktig informasjon. Ikke ville kommentere saken, var det nå mulig å forklare konkret hva som hadde skjedd.

3.10. Kontakt med Vasilij Zemljakov, Natalja Savantsjuk og Frode Bergs advokater

Aftenposten prøvde i en uke å få Zemljakov og Savantsjuk i tale for å få deres versjon.

Vi vurdert kort om vi skulle dra til Severodvinsk, men slo det raskt fra oss. Byen er helt lukket for utlendinger, og man trenger spesialtillatelse til å dra inn. En gruppe amerikanske diplomater fikk store problemer da de tok toget forbi Severodvinsk.

Til slutt fikk Russland-korrespondent Helene Skjeggstad kontakt med Savantsjuk ved å ringe henne på jobben. Hun svarte at "jeg kan ikke si noe som helst om denne saken".

Zemljakov har åpnet meldingene Aftenposten har sendt ham på sosiale medier, men han har ikke svart.

Før offentliggjørelse hadde vi også kontakt med Frode Bergs advokat for å få Bergs versjon. Først da Frode Berg ble sluppet fri i forbindelse med utvekslingsavtalen mellom Russland,

Litauen og Norge, bekreftet han Aftenpostens opplysninger.²⁵ Den norske etterretningstjenesten har heller ikke ønsket å kommentere saken.

4. ANDRE ERFARINGER

Da Frode Berg leste Aftenpostens oppslag om dobbeltagentene, var det første gang han så et bilde av kvinnen han hadde sendt til sammen 150.000 kroner i euro-sedler.

Saken satt dagsorden i alle store norske medier, og ble sitert en rekke steder.

Den første artikkelen ble publisert allerede 23. oktober, selv om prosjektet da så vidt var i gang.²⁶ Årsaken var at frykten for andre skulle plukke opp videointervjuet med den russiske statsadvokaten. Dessuten er det nok et uttrykk for at vi på det tidspunktet hadde liten tro på at vi skulle klare å komme så langt at vi kunne peke ut begge dobbelagentene.

Etter Aftenpostens avsløringer har dobbeltagenten Vasilij Zemljakov endret sin Vkontakte-side. Profilen har vært endret minst to ganger. Både Vasilij og Natalja er aktive på sosiale medier som før.

Ingen russiske medier har skrevet om saken.

Denne metoderapporten viser hvordan journalistisk arbeid på tvers av landegrenser ved hjelp av omfattende research i russiske sosiale medier, rettsdokumenter, russiske telefonkataloger og andre datakilder, kan åpne dører og gi innsikt som myndighetene i både Norge og Russland ønsket å holde for seg selv.

²⁵

<https://www.aftenposten.no/norge/i/opxJE7/her-fester-mannen-e-tjenesten-trodde-spionerte-for-norge-alt-var-bare-en-bloeff>

²⁶

https://www.aftenposten.no/verden/i/K3kxW6/hun-fikk-nordmannen-doemt-som-spion-naa-forteller-hu-n-hvordan-russerne-skal-ha-lurt-norsk-etterretning-i-en-felle?spid_rel=2